
МУЗЕЙ

Віктор КАРПОВ

100 РОКІВ З ДНЯ СТВОРЕННЯ ПЕРШОГО ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ В УКРАЇНІ

100 років тому 28 грудня 1910 року у перебудованому підвальному приміщенні Київського художньо-промислового і наукового музею (нині – Національний художній музей України) відкрився Київський воєнно-історичний музей. Це був перший в Україні музей військово-історичного напрямку, створений з ініціативи Київського відділу Імператорського Російського воєнно-історичного товариства, заснованого у жовтні 1908 р.

У цей час Київське військово-історичне товариство працює у напрямку вивчення і узагальнення воєнної історії. За свою мету члени товариства ставили: дослідження в галузі воєнної історії; поширення воєнно-історичних знань; заснування спеціалізованих музеїв і бібліотек; сприяння упорядкуванню архівів; збереженню, відновленню й спорудженню пам'яток; проведенню археологічних досліджень тощо. У різних містах України діяли підвідділи Київського відділення військово-історичного товариства. З 1909 по 1914 роки товариство щомісяця видавало журнал „Військово-історичний вісник” (загалом було видруковано 25 випусків), в якому друкувалися матеріали історичних досліджень військового змісту¹.

Музеєм опікувалася музейна комісія товариства, яку очолював начальник штабу Київського військового округу генерал-лейтенант В. Драгомиров. Члени комісії розробили концепцію музею товариства, яка була першою спробою відтворити музейними засобами воєнну та військову історію України. Комісія дбала про роботу музею та поповнення його експозиції новими пам'ятками².

Зібрання нового музейного закладу складалося з колекцій зброї, озброєння, обмундирування, форменого одягу, нагород, знаків, прапорів, регалій, нумізматики, портретів військових, меморіальних комплексів, творів живопису й малюнків, що відповідали профілеві музею, тощо. За тематикою експозиція поділялась на 13 розділів, які висвітлювали історію військової і воєнної справи на території України від раннього періоду кам'яного віку до часів діяльності Київського військового округу і самого товариства. Спеціальні розділи були присвячені княжій, польсько-литовській, козацько-гетьманській добі³. Зокрема тут була розміщена колекція скіфської зброї надана благодійником Бобринським, колекція предметів спорядження і озброєння часів Севастопольської

Віце-адмірал Б.Б. Кожин на відкритті виставки „Збройні Сили України на варті держави”. 2 грудня 2010 р.

війни, кілька гравюр і портретних зображень військового одягу часів імператора Миколи Павловича та багато інших цінних експонатів⁴. Хранителем музею був полковник С.Крейтон, ад'ютант Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора.

Значну роль у створенні й розбудові музею відіграли Б. Адамович, О. Бобринський, С. Бодилевський, К. Болсуновський, В. Завитневич, В. Іконников, Ю. Кулаковський, В. Ляскоронський, Д. Меньшов, С. Могилевцев, Б. Стеллецький, Ф. Трепов, Б. Ханенко, В. Хвойка, Й. Хойновський та інші військові, громадські діячі, представники науки і культури, меценати⁵.

Доба національної революції в Україні, яка розпочалася у березні 1917 року, змінила долю Київського військово-історичного музею. Він стає власністю УНР. Його справою опікується уряд Центральної Ради.

У цей час Всеукраїнська рада військових депутатів вносить пропозицію щодо організації в Києві національного архіву-музею війни і революції.

Це рішення підтримав урядовий відділ охорони пам'яток старовини та мистецтв. Вже у вересні 1917 року його співробітники разом з представниками культурно-просвітницької Ради розробили план створення нового музею. Розпочалася робота з його реалізації. Розбудовуючи музей війни і революції, Всеукраїнська рада військових депутатів зверталася до начальника штабу Київського військового округу з проханням передати до музею війни і революції частину колекцій військово-історичного музею. Однак, командування округу відмовило Раді військових депутатів у її проханні⁶.

Подальший хід революційних подій знову вплинув на діяльність

Генерал-полковник А.В. Лопата оглядає експозицію виставки

Київського військово-історичного музею. У березні 1918 року він був підпорядкований військово-науковому відділу генерального штабу військ УНР, поповнений експонатами музею війни і революції та під назвою „Військово-історичний” почав свою роботу вже як новий музейний заклад України. У квітні цього самого року для розміщення новоствореного музею Міністерство народної освіти передає йому лівий флігель колишнього царського Маріїнського палацу, куди й перевозяться експонати⁷.

З падінням влади Центральної Ради і встановленням правління Гетьманського уряду в середині червня 1918 року до військово-наукового відділу генерального штабу армії Української держави надійшло розпорядження військового міністра звільнити палац від музею⁸. Внаслідок цього музейні експонати були викинуті з приміщення і

опинилися просто неба, де частина колекції загинула або була розкрадена, а рештки перенесено до Генштабу, однак своєї діяльності Військово-історичний музей не відновив⁹.

Після антигетьманського повстання і встановлення в Україні влади Директорії розвиток музейної справи загальмувався через постійні воєнні дії.

Проте відомо, що культурний відділ генерального штабу армії УНР розробив „Інструкцію зі справ охорони історичного майна”. У ній зокрема визначалися такі групи історичних пам’яток, які підлягали охороні. Це старовинна зброя, прапори і стяги (знамена), документи і військово-оперативні матеріали, що залишилися від штабів військових частин і т. ін.¹⁰

Після поразки у визвольних змаганнях і встановлення радянської влади в Україні військова тематика, історія і діяльність Червоної армії висвітлювалися в історичних,

Перші відвідувачі виставки

краєзнавчих музеях, а також у музейних кімнатах в полках. Та з присвоєнням статусу пам'ятки у цей час перевага надавалась об'єктам, пов'язаним з діяльністю компартії та органів радянської влади. Лише зі здобуттям Україною незалежності докорінно змінилися методологічні підходи до класифікації пам'яток, вимоги до системи їх відбору та поцінування. Увага зосереджується на об'єктах, де розташувалися установи Української Центральної Ради, урядів УНР, Української держави, Директорії, проголошувалася Західноукраїнська Народна Республіка.

Лише в 1967 році з ініціативи військово-наукового товариства, яке розпочинає свою роботу при Київському окружному Будинку офі-

церів, створений Музей історії військ Київського Червонопрапорного військового округу¹¹.

В 14 залах музею ґрунтовно було показано життя і діяльність округу у повоєнний період. Вже в 1973 році музейний фонд налічував майже три тисячі експонатів – документів, фотографій, схем, зброї, бойової техніки. Музей проіснував до розпаду Радянського Союзу й був розформований у 1991 році.

Проголошення незалежності України відкрило новий етап військово-музейної справи, а прийняття Закону України „Про музеї та музейну справу” та активна позиція Міністерства оборони України стали важливим поштовхом у її розвитку.

Активізація військово-музейної діяльності розпочинається з

відродження роботи військово-історичного музею, а саме у жовтні 1995 р., коли Міністерством оборони України засновано Музей Збройних Сил України, а на посаду начальника призначено майора В.В. Карпова (нині полковник).

Новостворений музей розташовувався у приміщенні військово-історичного музею Центру культури, просвіти та дозвілля Збройних Сил України, колишнього музею історії військ Червонопрапорного Київського військового округу. Фонди військово-історичного музею Центру у кількості 337 експонатів були передані новоствореному Музею Збройних Сил України. Це лише невелика частина колись багаті колекції музею Київського військового округу¹². Сьогодні ж фонди музею ЗСУ налічують більше 50 000 одиниць, з яких понад 40 000 – основного фонду.

В експозиції музею представлені справжні автентичні документи, фотографії, схеми, бойові прапори, ордени і медалі, зброя та військова техніка. Мовою військово-історичних пам'яток послідовно висвітлюється військова історія киммерійсько-скіфського періоду, княжої доби, національно-визвольної боротьби доби Козаччини, військових формувань в Україні протягом ХІХ – ХХ століть та діяльність Збройних Сил незалежної України.

За роки свого існування музей посів почесне місце в системі культурно-освітніх установ Зброй-

них Сил України та серед історичних музеїв країни як центр наукової роботи та військово-патріотичного виховання. Процес постійного нарощування музейного потенціалу сприяв тому, що вже 15 січня 2010 року Указом Президента України Центральному музею Збройних Сил України надано статус національного та перейменовано у Національний військово-історичний музей України.

З моменту заснування музею минуло 15 років кропіткої праці. Сьогодні до його складу входить 5 філій, які знаходяться в різних регіонах України, а саме: Волинський Регіональний музей українського війська та військової техніки (м. Луцьк), Музей Ракетних військ стратегічного призначення (сmt. Побузьке Кіровоградської обл.), Військово-морський музейний комплекс „Балаклава” (м. Севастополь), Військово-морський музей України (м. Севастополь), Меморіальний комплекс „Пам'яті героїв Крут” (Чернігівська обл.) та музей „Героїв Дніпра” (м. Івано-Франківськ). Національний військово-історичний музей України, як потужна культурно-освітня, науково-дослідна та методична установа, активно впливає на розгортання діяльності своїх філій та мережі музейних утворень у військових частинах, військових навчальних закладах і установах Збройних Сил України.

Отже, традиції, закладені ще 100 років тому, нині гідно продовжує Національний військово-історичний музей України, який 2

грудня 2010 року до столітнього ювілею створення першого військово-історичного музею в Україні та Дня Збройних Сил України урочисто відкрив виставку „Збройні Сили України на варті держави”.

В експозиції виставки розкривається історія створення та становлення видів сучасних Збройних Сил України, родів військ, миротворчої діяльності та міжнародної співпраці. Серед представлених експонатів є особисті речі міністрів оборони, начальників Генерального штабу та командуючих видами Збройних Сил України, військовослужбовців, визнаних кращими в ході бойової підготовки військових частин, зразки стрілецької зброї, гранатомети різних модифікацій, крупнокаліберні кулемети та інші види озброєння, спеціальна форма одягу

танкових та аеромобільних військ, льотного складу авіації, моряків і польової загальновійськової форми у повному спорядженні.

Виставка не лише розповідає про етапи поступу і терішній стан Збройних Сил України, а й служить справі виховання у молоді почуття гордості за героїзм і патріотизм українських військових та готовності захищати свою Батьківщину. А в умовах розбудови незалежної Української держави і пов'язаних з цим процесів пробудження національної самосвідомості й духовного відродження народу ставлення до його героїчної військової історії набуває особливої ваги. Адже без активного та всебічного використання нашої спадщини неможливо вирішити завдання докорінного оновлення духовного життя.

ПРИМІТКИ

- 1 Федорова Л.Д. Київське військово-історичне товариство в пам'ятоккохоронному і краєзнавчому русі Наддніпрянської України початку 20 ст. – К., 2005.
- 2 Военно-исторический вестник. – 1911. – № 3 – 4. – С. 8.
- 3 Климова К.І. Военно-музейна справа в Україні на початку 20 ст.: До проблеми розробки концепції Київського військово-історичного музею // Музей на рубежі епох: минуле, сьогодення, перспективи: Матеріали ювілейної міжнародної науково-практичної конференції. – К., 1999.
- 4 Карпов В.В. Музейна справа у Збройних Силах України (1996 – 2006). – К., 2007. – С. 96.
- 5 Федорова Л.Д. Київське військово-історичне товариство в пам'ятоккохоронному і краєзнавчому русі Наддніпрянської України початку 20 ст.
- 6 Карпов В.В. Музейна справа у Збройних Силах України (1996 – 2006). – К., 2007. – С. 96.
- 7 Там само.
- 8 Там само.
- 9 Климова К.І. Злигодні „умундированої” Клію // Старожитності. – 1995. – Ч. 3 – 4.
- 10 Карпов В.В. Музейна справа у Збройних Силах України (1996 – 2006). – С. 96.
- 11 По залам музея Краснознаменного Киевского военного округа: Путеводитель. – К., 1973. – С.3.
- 12 Карпов В.В. Музейна справа у Збройних Силах України (1996 – 2006). – С. 96.